

СУВ МЕНЕЖМЕНТИ САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШНИНГ МЕТОДОЛОГИК ЖИҲАТЛАРИ

Ахмедов Сайфулло Норматович,

*и.ф.д., Тошкент давлат иқтисодийёт университети "Фундаментал иқтисодийёт"
кафедраси профессори
Тошкент, Ўзбекистон*

METHODOLOGICAL ASPECTS OF INCREASING THE EFFICIENCY OF WATER MANAGEMENT

Akhmedov Sayfullo Normatovich,

*Ph.D., Professor of the "Fundamental Economics" department of the Tashkent State
University of Economics
Tashkent, Uzbekistan*

JEL Classification: L9, L95

Аннотация. Мазкур мақолада сув ресурслари ва уларни бошқаришга нисбатан илмий-назарий ёндашувлар, сув ресурсларидан самарали фойдаланишни иқтисодий бошқаришнинг зарурияти ва аҳамияти очиб берилган, Ўзбекистонда сув ва табиат ресурсларидан фойдаланишнинг ҳуқуқий-меъёрий асослари тадқиқ этилган.

Abstract. In this article, scientific-theoretical approaches to water resources and their management, necessity and importance of economic management of effective use of water resources are revealed, legal and regulatory bases of water and natural resources use in Uzbekistan are researched.

Калит сўзлар: сув, ҳудудлар, сув ресурсларидан оқилона фойдаланиш, самарадорлик, самарадорлигини аниқлаш услуги.

Keywords: water, water resources, rational use of water resources, efficiency, method of determining efficiency.

Кириш. Жаҳон аҳолиси тез ўсиб бориши натижасида 2030 йилга бориб

талаб ва мавжуд сув таъминоти ўртасидаги 40% тақчилликка дуч келиши, 2050 йилга бориб 10 миллиард одамни озиқлантириш учун қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришини 50 фоизга ошириш (бу бугунги кунда ресурснинг 70 фоизини истеъмол қилади) ва сув олиш ҳажмини 15 фоизга оширишни талаб қилиши башорат қилинмоқда. Дунё аҳолисининг 40% дан ортиғи сув танқис бўлган ҳудудларда яшайди ва дунё ялпи ички маҳсулотининг тахминан $\frac{1}{4}$ қисми бу муаммога дуч келиши, 2040 йилга келиб, ҳар тўрт боладан бири хаддан ташқари сув танқислиги бўлган ҳудудларда яшаши кутилмоқда. Сув ресурслари билан таъминлаш ва сув ресурсларидан оқилона фойдаланишни бошқариш бугунги кунда кўплаб мамлакатлар учун катта ва тез-тез ўсиб бораётган муаммодир. Бундан ташқари, сурункали сув танқислиги, гидрологик ноаниқлик ва экстремал об-ҳаво ҳодисалари (сув тошқини ва қурғоқчилик) глобал фаровонлик ва барқарорлик учун энг катта таҳдидлардан бири сифатида қабул қилинади.

Жаҳонда ер юзидаги барча суяк чучук сувларнинг қарийб 99 фоизини ташкил этувчи ер ости сувлари жамиятларга улкан ижтимоий, иқтисодий ва экологик манфаатлар ва имкониятларни тақдим этиш салоҳиятига эга. Ер ости сувлари дунё аҳолиси томонидан маиший эҳтиёж учун олинмаган сув ҳажмининг ярмини, шу жумладан, сувни давлат ёки хусусий таъминот тизимлари орқали ўзларига этказиб олмайдиган қишлоқ аҳолисининг катта қисми учун ичимлик суви билан таъминлайди ва тахминан 25% суғориш учун олинган барча сувлардан фойдаланилади. Ер ости сувлари қашшоқликка қарши курашда, озик-овқат ва сув хавфсизлигини таъминлашда, муносиб иш ўринларини яратишда, глобал иқлим ўзгариши, ижтимоий-иқтисодий ривожланишда, жамият ва иқтисодиётларнинг иқлим ўзгаришига чидамлилигини таъминлаш каби йўналишларда тадқиқотлар олиб борилмоқда.

Ўзбекистонда сув ресурсларидан самарали фойдаланишни иқтисодий бошқариш тизимида бир қатор жиддий муаммолар мавжуд. Улардан бири иқлим исииши, аҳоли томонидан сувдан оқилона фойдаланиш даражаси етарли даражада эмаслиги, қишлоқ хўжалигида сувдан фойдаланиш самарадорлигини унчалик юқори эмаслиги билан тавсифланади, бу эса сувдан фойдаланиш бўйича бир қатор амалий муаммоларни келтириб чиқаради. Муаммоларнинг яна бир гуруҳи, суув этказиб бериш таннархи ва юридик ҳада жисмоний шахсларга этказиб берилаётган сув ресурсларининг нарх тизими бозор механизмига тўлиқ амал қилмаслиги билан боғлиқ.

Табиийки, бутун дунё сингари Марказий Осиёда ҳам тобора долзарб тус олиб бораётган сув муаммосига

Ўзбекистон ҳам катта эътибор қаратиб келмоқда. Мамлакатимиз 2007 йилда БМТнинг "Трансче-гаравий сув оқимлари ва халқаро кўлларни муҳофаза қилиш ва улардан фойдаланиш тўғрисида"ги (17.03.1992й. Хельсинки) ҳамда "Халқаро сув оқимларидан кема катновисиз фойдаланиш ҳукуқи тўғрисида"ги Конвенцияларига (21.05.1997й. Нью-Йорк) аъзо бўлди.

Бу ҳужжатларда барча давлатлар манфаатлари бирдай эътиборга олинган. Уларнинг асосий тамойилларидан бири трансчегаравий сув ресурсларидан адолатли ва оқилона фойдаланиш ҳамда кўшни давлатларга зарар етказмасликдир. 1966 йилги Халқаро дарё сувла-ридан фойдаланишнинг норматив қоидалари ва 1992 йилги Чегара-лараро сув оқимлари ва давлатлараро дарёлардан фойдаланиш ҳамда уларни муҳофаза қилиш конвенцияси ҳам айни йўналишдаги муҳим ҳужжатлар сирасига киради. Бундан ташқари, республикамизда "Сув ва сувдан фойдаланиш тўғрисида"ги Қонун ҳам қабул қилинган.

Баъзи кишиларга чучук сув масаласи унчалик катта муаммо ёки инсоният учун хавфли бўлиб кўринмаслиги мумкин. Лекин сўнгги пайтларда мамлакатимиз обихаёт танқислиги сув манбаларининг қуриши ва ифлосланиши билан боғлиқ айрим муаммоларга дуч келмоқда. Шаҳар ва қишлоқларда бундай муаммоларнинг келиб чиқишига сув қимматбаҳо ресурс эканлигини тан олмаслик сабаб бўлмоқда.

Материал ва метод. Сув ресурсларидан самарали фойдаланишни бошқариш методологиясини такомиллаштириш бўйича тадқиқотлар жаҳоннинг етакчи олий таълим муассасалари, илмий марказлари ва нуфузли халқаро аграр ташкилотлари, жумладан, Сув ресурсларидни бошқариш халқаро институти (IWMI), UNIDO, Осиё сув

Кенгаши (ABC), Женева сув маркази, Global Water Partnership, Ирригация ва дренаж бўйича халқаро комиссия (ICID), Бассейн ташкилотларининг халқаро тармоғи, Халқаро сув ресурслари уюшмаси, Стокгольм халқаро сув институти (SIWI), University of Minnesota (АҚШ), Swansea University, University of Cambridge, University of Nottingham, Nottingham Trent University, University of Greenwich, The University of Sheffield (Буюк Британия), НЕС Montreal (Канада), University of Southern Queensland, Griffith University (Австралия), Jiangnan University, Chengdu University (Хитой), Lund University (Швеция), University of Hong Kong (Гонконг), Delft University of Technology (Нидерландия), Universiti Sains Malaysia (Малайзия), Institute of Management Technology (Хиндистон), Allameh Tabataba'i University (Эрон), Universidade Federal de Uberlândia (Бразилия), King Abdulaziz University (Саудия Арабистони), Тошкент давлат иқтисодиёт университети, "Тошкент ирригация ва кишлок хўжалигини механизациялаш муҳандислари институти" миллий тадқиқот университети, Тошкент аграр университети (Ўзбекистон) сингари олий ўқув юртлари томонидан амалга оширилмоқда.

Дунёда амалга оширилган илмий тадқиқотлар натижасида сув ресурсларидан фойдаланишни бошқариш механизмларини тадқиқ этилган, кишлок хўжалигининг сув ресурсларига булган эҳтиёжлари ва таклифларини мувофиқлаштириш ва самарадорлигини баҳолаш жараёнида бошқарув қарорлари қабул қилиш тизими яратилган; жаҳонда сув истеъмолчилари уюшмалари фаолиятини юритиш ҳамда бошқаришни ташкил этилган; сувдан фойдаланишнинг меъёрий-ҳуқуқий асосларини такомиллаштириш бўйича тавсиялар

ишлаб чиқилган; сув ресурсларини интеграциялашган бошқаришнинг мезонлари ҳамда уни жорий этиш самарадорлиги бўйича ишланмалар тайёрланган; сув ресурсларидан самарали фойдаланишнинг узок ва урта муддагга мулжалланган прогноз вариантлари ишлаб чиқилган.

Рус олимлари томонидан олиб борилган тадқиқотларда асосий эътибор ҳудудларда сув ресурсларидан оқилона фойдаланишга қара-тилган тадқиқотларга аҳамият кенг қаратилган. Жуладан, В.Фомина [1] тадқиқотларида Россиянинг Шимолий-Ғарбий Федерал округи ҳудудларида ишлаб чиқарилган маҳсулотнинг сув сифими ва сувни йўқотишнинг ўзига хос кўрсаткичлари бўйича сувдан фойдаланиш хусусиятлари аниқланган. Мазкур мақолада ҳудудларида сувдан фойдаланиш самарадорлигини баҳолаш орқали сув ресурсларини тежамкорлигига эришишнинг ҳудудий страте-гияси таклиф этилган. Ундаги асосий кўрсаткичлари сифатида қуйидагилар таҳлил қили-нади: (ишлаб чиқаришда чучук ва қайта ишланган сувдан фойдаланиш даражаси, маиший ва ичимлик эҳтиёжлари учун сувнинг солиштирма истеъмоли, сув йўқотишлари, оқава сувлар миқдори ва ифлосланиш даражаси бўйича уларнинг таркиби ва бошқалар).

Ж.Т. Сивохи, В.М. Павлейчик [2] тадқиқотлари эса сув ресурслари ҳолатини баҳолаш сув ресурслари ҳажмини фойдаланилаётган сув ҳажми, вилоят майдони ва аҳоли сони билан таққослаш асосида амалга оширилган. Ҳақиқий сув таъминотини ҳисоблашда йилнинг қурғоқ-чилик давридаги ўртача йиллик сув ресурслари, қайтариб бўлмайдиган сув истеъмоли ва аҳоли сонининг нисбати асосида аниқланган.

Ўзбекистонлик олимлар ҳам сув ресурсларидан оқилоно фойдаланиш бўйича кўплаб тадқиқотлар амалга ошириб келинмоқда. Жумладан, сувдан фойдаланиш бўйича оптимал қарорлар қабул қилиш учун дастурий таъминотни ишлаб чиқишнинг янги назарий асослари Султонов А.О. [3] тадқиқотларида ишлаб чиқилган. Кутлимуродов У. М. [4] тадқиқотларида эса истеъмолчилар томонидан энергия тежовчи технологияларни жорий этишни қўллаб-қувватлаш учун фойдаланаётган сувнинг аниқ ҳисобини юритиш бўйича методологик ёндашувлар таклиф этилган.

Натижалар. Ўзбекистонда фойдаланиладиган сув ресурсларининг асосий манба-лари Амударё ва Сирдарё ҳавзаси ҳисобланади. Ўзбекистон томонидан истеъмол қилинадиган сув ресурсларининг умумий ҳажмидан 80 фоиздан кўпроғи қўшни мамлакатлар ҳудудида шаклланади.

1980 йилларда республиканинг йиллик сув истеъмоли кўп йиллик лимит доирасида бўлиб, сўнгги йилларда глобал иқлим ўзгариши, шунингдек, трансчегаравий сувдан фойдаланиш муаммолари туфайли фойдаланилган ўртача йиллик сув миқдори 51 — 53 млрд. куб метрни, жумладан, 97,2 фоизи дарё ва сойлардан, 1,9 фоизи коллектор тармоқларидан, 0,9 фоизи эса ер остидан фойдаланиб, охириги 30 йилда 20 фоиздан кўпроққа қисқарган.

Республикада суғориладиган ер майдони 4,3 млн. гектарни ташкил этиб, жами сув ресурсларининг ўртача 90-91 фоизи қишлоқ хўжа-лигида, 4,5 фоизи, коммунал-маиший хўжалик соҳасида, 1,4 фоизи саноатда, 1,2 фоизи балиқчиликда, 0,5 фоизи иссиқлик энергетикасида, 1 фоизи эса иқтисодиётнинг бошқа тармоқларида фойдаланилган.

Мухокама. Қуйидагилар юзага

келган аҳволнинг асосий ва билвосита сабаб-лари ҳисобланади:

1. Сув ресурслари захираси ҳамда аҳолини ва иқтисодиёт тармоқларини сув билан таъминлаш масалалари:

Глобал иқлим ўзгариши натижасида Марказий Осиёда сўнгги 50-60 йил давомида музликлар майдони тахминан 30 фоизга қисқарган. Тахминларга кўра, ҳарорат 20С°га ортганда музликлар ҳажми 50 фоизга, 40С°га исиганда эса 78 фоизга камайд. Ҳисоб-китобларга кўра, 2050 йилгача Сирдарё ҳавзасида сув ресурси 5 фоизга, Амударё ҳавзасида 15 фоизгача камайиши кутилмоқда. Ўзбекистонда 2015 йилгача бўлган даврда сувнинг умумий тақчиллиги 3 млрд. куб метрдан ортиқни ташкил қилган бўлса, 2030 йилга бориб 7 млрд. куб метрни, 2050 йилга бориб эса 15 млрд. куб метрни ташкил қилиши мумкин.

Таҳлиллар иқлим ўзгариши Ўзбекистонда сув тақчиллигини янада кескинлаштиришини, 2000, 2008, 2011, 2014 ва 2018 йиллардаги каби қурғоқчиликнинг давомийлиги ва даврийлиги кўпайишига олиб келишини ҳамда иқтисодиётнинг сув ресурсларига бўлган эҳтиёжини қондиришда жиддий қийинчиликларни келтириб чиқариши мумкин-лигини кўрсатмоқда. Кейинги 15 йил ичида аҳоли жон бошига сув таъминоти 3048 куб метрдан 1 589 куб метрга қисқарди.

Шу билан биргаликда, республикада аҳоли сони йилига ўртача 650—700 минг нафарга ошиб, 2030 йилга бориб 39 млн. нафарга етиши, уларнинг сифатли сувга бўлган талаби 2,3 млрд. куб метрдан 2,7—3,0 млрд. куб метрга (18—20 фоиз) етиши кутилмоқда. Бу эса коммунал соҳани йилдан йилга сувга бўлган талабини ортишига олиб келади (2020 йилги маълумот, <https://lex.uz/docs/4892953>).

2. Ер ислоҳоти ўтказиш муддатларининг асоссиз чўзиб юборилиши. Бу сув ресурсларини оқилona тақсимлаш масаласини ҳал этишга салбий таъсир кўрсатади. Собиқ иттифоқ даврида Ўзбекистонда сув хўжалигининг зарур моддий-техника базаси яратилган, тармоқни ривожлантиришни давлат томонидан тартибга солишнинг ҳуқуқий базаси мавжуд эди. Бу йирик колхоз ва совхозларга хизмат қилар эди. Бирок деҳқон (фермер) хўжаликлари сони кўпайиши муносабати билан бир қанча муаммолар пайдо бўлди. Боз устига ирригация-мелиоратив тармоқлардаги айрим муаммолар туфайли суғорадиган сув катта ҳажмда исроф бўлиши юз бермоқда.

3. Сўнгги йилларда иқлимнинг глобал ўзгариши натижасида кузатилаётган сув танқислигининг салбий таъсирини юмшатиш мақса-дида сув ресурсларини бошқариш, уларнинг ҳисоби ва ҳисоботини юритиш ҳамда сув муносабатларини янада такомиллаштириш, шу-нингдек, сувдан тежамли ва самарали фойдаланиш юзасидан мамла-катимизда кенг кўламли ислоҳотлар амалга оширилмоқда.

Шунга қарамадан, қўйи бўғинда сув ресурсларини бошқариш, сув танқислиги шароитида истеъмолчилар ўртасида сув тақсимлаш, сувнинг ҳисоби ва ҳисоботини юритиш ҳамда сувдан фойдаланиш самараси пастлигича қолмоқда.

Сув ресурсларини самарали бошқариш, уларнинг ҳисоби ва ҳисоботини тўлақонли юритиш, сув истеъмолчилари орасидаги муносабатларни такомиллаштириш ҳамда ушбу жараёнларга хусусий сек-торни кенг жалб қилиш мақсадида ташкил этилган сув хўжалиги мах-сус хизматлари фаолиятини такомиллаштириш талаб

этилади.

4. Сув хўжалигини малакали кадрлар билан бутлаш, илмий-тадқиқот ишлари.

Бугунги кунда сув хўжалиги ташкилотларида олий маълумотли сув хўжалиги ходимларининг улуши 42 фоизни ташкил этмоқда. Ҳозирги пайтда сув хўжалиги тизимидаги мутахассислар ва раҳбар кадрларнинг малакасини ошириш бўйича доимий фаолият юритувчи малака ошириш тизими мавжуд эмас. «Олий таълим-фан, ишлаб чиқариш» тизимида ўзаро интеграция бугунги талабга жавоб бермайди.

Сув хўжалиги ташкилотлари ходимларининг ўртача иш ҳақи мамлакатдаги ўртача иш ҳақига нисбатан 64% ни ташкил этиб, паст-лигича қолмоқда. Иш ҳақининг паст даражаси сув хўжалиги ходим-ларининг ижтимоий мақомини ва касбининг жозибадорлигини пасай-тириб, юқори малакали кадрларни сақлаб қолиш имконини бермаяпти (2020 йилги маълумот, <https://lex.uz/docs/4892953>).

5. Республикада барпо қилинган аксарият сув хўжалиги инфра-тузилма объектларининг хизмат кўрсатиш муддати 50-60 йилдан ор-тиб, уларнинг техник ҳолати йилдан-йилга ёмонлашмоқда. Хусусан, ирригация тизими каналларининг 66 фоиз қисми тупроқ ўзанли бўлиб, сувнинг филтрация ҳисобига йўқолиши юқорилигича қолмоқда. Бундан ташқари, 77 фоиз ирригация тизими каналлари таъмирлаш ва тиклашни, 20 фоиз қисми эса реконструкция қилишни талаб этади.

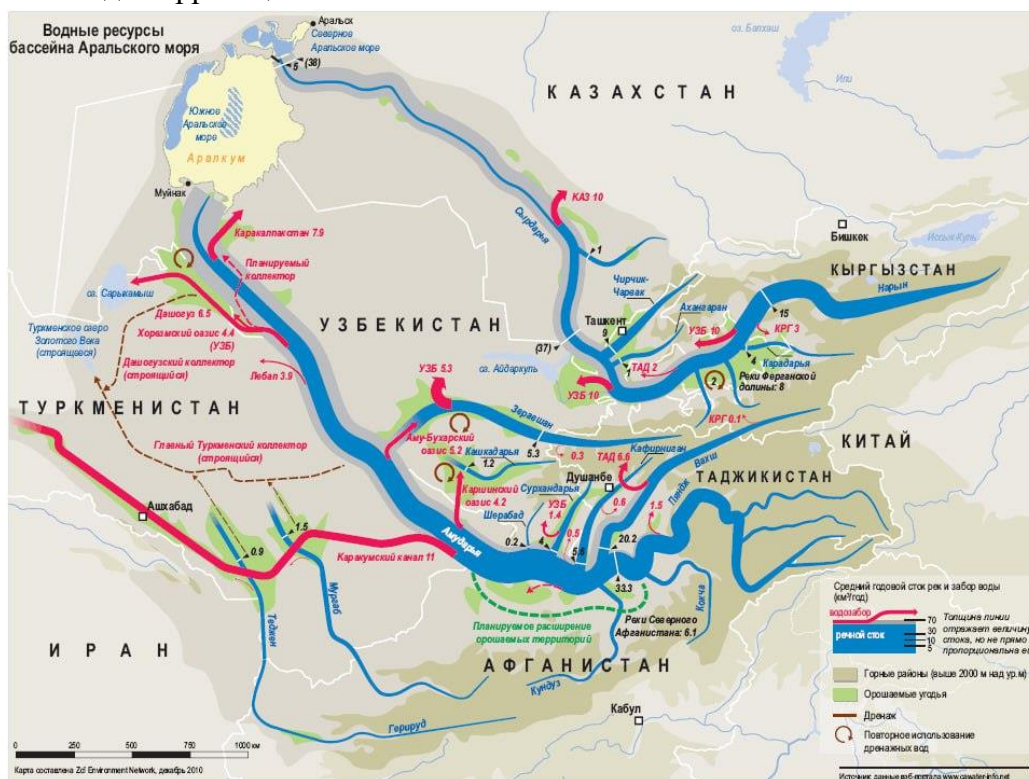
Сув истеъмолчилари уюшмалари ва фермер хўжаликларининг 77 фоиз суғориш тармоғи тупроқ ўзанли бўлиб, 44 фоиз тармоқ таъмир-лаш ва тиклашга, 10 фоиз тармоқ эса реконструкция қилишга муҳтож.

Мавжуд лоток тармоқларининг асосий қисми 30 йилдан зиёд хизмат кўрсатиб уларни ўз вақтида таъмирлаш ишлари амалга оширилмаганлиги, шунингдек, хизмат муддатларини ўтиб кетганлиги натижасида уларнинг 70 фоизи реконструкция қилиш ва алмаштиришни талаб қилади. Сув истеъмолчиларининг сув олиш жойлари эса аксарият ҳолда сувни бошқариш ва ҳисобга олиш воситалари билан жиҳозланмаган.

суғориш тармоқларининг фой-дали иш коэффициенти ўртача 0,63, бир қатор ҳудудларда эса ундан ҳам паст бўлиб, асосий манбалардан олинадиган сувнинг 35—40 фоизи суғориш тармоқ-ларида йўқотилмоқда (2020 йилги маълумот, <https://lex.uz/docs/4892953>).

Натижада ирригация тизими ва

Кўйидаги 1.1 расмда Ўрта Осиё сув ресурслари харитаси кел-тирилиб, унда мамлакатимиз сув ресурсларини кириб келиши ва оқими тасвирланган (1.1 расм).

1-расм. Ўрта Осиё сув ресурслари харитаси

Сув хўжалиги ташкилотлари ҳисобидаги 1 687 та насос станцияларининг 74 фоизи 30 йилдан, 20 фоизи 20 йилдан, 6 фоизи 10 йилдан ортиқ хизмат қилмоқда ёки 94 фоиз насос станциялари норматив хизмат муддатини (16—18 йил) ўтаб бўлиб, уларни модернизация қилиш ва алмаштириш, жами 2 887 км босимли қувурларнинг 10,3 фоиз қисми эса биринчи навбатда алмаштиришни талаб этиб, оқибатда уларни ишлатишда авария

ҳолатлари кўплаб кузатилмоқда, шунингдек, электр энергияси сарфи юқориликча қолмоқда (2020 йилги маълумот, <https://lex.uz/docs/4892953>).

Сув хўжалигининг тармоқ усуллари ўтмишда ҳукмрон бўлган ва ҳозирда ҳам ҳукмронлик қилмоқда ва ёмон бошқарувнинг айрим кўринишлари мавжуд. Сув ресурсларини интеграциялашган бошқариш (IWRM) барча сувдан фойдаланувчиларнинг

виртуал тенглигини, иқтисодиёт тармоқларини мувофиқлаштиришни, шунингдек, бенефициарларнинг иштирокини, шаффофликни ва тежамкор маҳаллий бошқарувни таъминлайди. IWPMни жорий этиш сув ресурсларини режалаштириш ва бошқаришнинг барча босқичларида ислохотларни амалга оширишни, ислохотларни амалга ошириш усуллари билан умумий ҳаракатлар режасини ишлаб чиқишни талаб қилади. Стратегияни амалга ошириш сув қонунчилиги ва сув хўжалиги ташкилотларини ислоҳ қилишни талаб қилади. Бу аста-секин ўзгаришлар билан узоқ давом этадиган жараён бўлиши мумкин. Қуйида жорий сув ресурсларини бошқариш тизимининг қиёсий таҳлили натижалари ва сув ресурсларини комплекс бошқаришдан кутилаётган фойда келтирилади.

Горизонтал ва вертикал бошқарув иерархияси сувни манбадан истеъмолчига этказиб беришни таъминлайди. Бу даражаларнинг ҳар бирида сув таъминотининг беқарорлигининг ўзига хос омиллари мавжуд бўлиб, улар табиати ва таъсир даражасига кўра ҳар хил бўлади. Мамлакатнинг сув ресурсларини бошқариш тизими 4 иерархик даражадан ташкил топган ҳолда оптимал тарзда ифодаланган. IWPM контекстида ушбу тузилма қуйидагилардан иборат: Биринчи даража миллий бўлиб, қонун ҳужжатларига мувофиқ парламент, Ҳукумат, ваколатли вазирлик ва идораларни ўз ичига олади. Бу ерда Вазирлиги мелиорация ва сув хўжалиги вазирлигининг ўрни алоҳида эканлигини алоҳида таъкидлаш лозим. Иккинчи даража - ҳавза даражасига республиканинг асосий сув оқимлари (Сирдарё, Заравшон, Қоратоғ-Ширкент, Кофирнигон, Вахш ва Пянж) ҳавзавий сув хўжалиги бошқармалари киритилиши

керак. Тармоқлараро иштирок сув ҳавзаси қўмитаси шаклида бўлиши мумкин. Учинчи даражага ирригация тизимларини бошқариш ва йирик каналларни бошқариш киради. Тармоқлараро иштирок сув канали қўмиталари шаклида тақдим этилади. Тўртинчи энг паст даражадаги сув ресурсларини бошқариш бевосита турли мулкчилик шаклидаги йирик қишлоқ хўжалиги корхоналари, сувдан фойдаланувчилар уюшмалари ва федерациялари таркибида амалга оширилиши мумкин. Стратегиянинг асосий йўналишлари ва Тожикистонда IWPM тамойилларини амалга ошириш бўйича аниқ чора-тадбирлар ижтимоий-ташкилий, таълим, ҳуқуқий, молиявий, экологик ва техник тадбирларни ўз ичига олади. [5]

Шундай қилиб, IWPM жараён бўлиб, жамиятнинг барқарор фаровонлиги ва экологик хавфсизлик манфаатлари йўлида сувдан самарали фойдаланишга ёрдам берувчи янги усуллардан биридир. IWPM тамойилларини амалиётга жорий этишнинг асосий мақсадлари қуйидагилардан иборат: манфаатдор томонлар ўртасида IWPM жараёнини хабардор қилиш ва қўллаб-қувватлаш; барча даражадаги (СФУ, канал, тизим ва ҳавза) учун намунавий низомлар ва ички қоидаларни тайёрлаш; барча даражадаги ходимларни амалий тайёрлаш. Қурилиш таълим жараёни орқали потенциал; мониторинг ва баҳолаш амалга ошириш IWPM жараёни; ахборот тармоқларини яратиш, ахборот бюллетенларини тарқатиш ва бошқалар; сув таъминоти ва сув олиш иншоотларида ободонлаштириш ишлари ҳажмини баҳолаш, давлат ва нодавлат молиявий ресурсларни жалб қилиш; ҳавза сув хўжалиги органлари, ирригация тизимлари, каналлар бошқаруви

органлари, федерациялар ва сувдан фойдаланувчилар уюшмаларининг чегараларини белгилаш; янги тузилмаларга ирригация хизматлари режаларини, сметалар ва хизматлар учун тўловларни тайёрлаш ва амалга оширишда техник ёрдам кўрсатиш; сувдан фойдаланувчилар билан биргаликда янги тузилмалар ва талаб қилинадиган хизматлар турларини молиялаштириш эҳтиёжларини баҳолаш; IWRMнинг асосий тамойилларини амалга ошириш бўйича комплекс тадқиқот ишларини олиб бориш.

Хулоса. Республика бўйича суғориладиган ерларнинг 45,3 фоизи турли даражада, шундан 31,1 фоизи кучсиз, 12,2 фоизи ўртача, 2 фоизи эса кучли даражада шўрланган, 24,4 фоиз майдонда эса ер ости сув сатҳи 2 м ва ундан юқорида жойлашган.

Кейинги йилларда кузатилган сув танқислиги, ерларнинг мелио-ратив ҳолатининг ёмонлиги ва бошқа ташкилий чора-тадбирлар ўз вақтида кўрилмаганлиги боис 560 минг гектар суғориладиган ер майдонининг сув таъминоти даражаси паст.

Бундан ташқари, вилоятда қишлоқ хўжалиги экинлари 30 минг гектардан ортиқ унумдорлиги паст бўлган шағалли сур тусли қўнғир тупроқда етиштирилади.

Ушбу ерлар учун сув истеъмолининг юқори даражаси ва сувнинг филтрланиши хосдир. Тупроқнинг шўрланган-лиги даражасини пасайтириш учун, айниқса, куз-қиш даврида сув беришнинг чекланганлиги туфайли ниҳоллар билан чуқур ўйиқлар қилинган худудлар ва катта участкалар зарар кўрган.

Мелиорацияда юзага келган ҳолатнинг бош сабаби суғориш режими ва усулларининг етарлича иқтисодий ва экологик асосланма-ганлигидадир. Шу муносабат билан юзаган келган муаммолар мелио-ратив-сув хўжалиги тармоғи ишининг самарадорлигига жиддий таъсир кўрсатади. Уларнинг ҳал этилиши эса сувдан фойдаланишни тартибга солиш бўйича тадбирларнинг давлат томонидан молиялаш-тирилиши масаласини қайта кўриб чиқишни, суғориладиган ерлар-нинг сув-туз режими устидан мониторинг олиб боришни, тармоқнинг мавжуд моддий-техника базасини модернизация қилишни ва сувни тежайдиган янги технологияларни сотиб олишни талаб қилади. Масалан, суғориладиган ерларнинг сув-туз режими устидан мони-торинг қилиш ишлари бюджетдан минг гектарга яқин ерлар-нинг обо-ротга киритилиши имконини беради.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Фомина Валентина Фёдоровна Эффективность использования водных ресурсов в регионах Северо-Западного федерального округа в свете Водной стратегии // Экономические и социальные перемены: факты, тенденции, прогноз. 2010. №3. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/effektivnost-ispolzovaniya-vodnyh-resurov-v-regionah-severo-zapadnogo-federalnogo-okruga-v-svete-vodnoy-strategii> (дата обращения: 26.08.2023).
2. Сивохип Жанна Тарасовна, Павлейчик Владимир Михайлович. Современное состояние и использование водных ресурсов трансграничных рек степной зоны // ВХР. 2022. №2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/sovremennoe-sostoyanie-i->

ispolzovanie-vodnyh-resursov-transgranichnyh-rek-stepnoy-zony (дата обращения: 26.08.2023).

3. Султонов А. О. Применения информационных систем по использования водных ресурсов в Узбекистане //Научные исследования-основа современной инновационной системы. Международной научно-практической конференции Стерлитамак. – 2019. – С. 141-144.

4. Кутлимурадov У. М. Решения для эффективного использования водных ресурсов в регионах Республики Узбекистан //Символ науки. – 2021. – №. 3. – С. 14-17.

5. Пулатов Я.Э. Реализация принципов интегрированного управления водными ресурсами в странах Центральной Азии и Кавказа. ГВП ЦАК. -Алмата, 2004.- С.90-104.